

4. Het “*exception de jeu*” en de termijntransacties

4.1. *Termijntransacties en speculatie*

“Tous les jeux de bourse entraînent beaucoup de malheurs, ne profitent jamais ni à la production ni à l’industrie et pourraient être supprimés si le gouvernement le voulait ¹»
J.B. SAY

Naarmate de beursoperaties in de tweede helft van de 19de eeuw belangrijker werden, groeide ook het aandeel van de speculatie. Deze speculatie bestond meestal uit het afsluiten van transacties op termijn (zowel in goederen als in fondsen), waarbij de contractanten op een hausse (jouer à la hausse/bull market) of een baisse (jouer à la baisse/bear market) van de prijzen speculeerden. Termijntransacties kenden net als de beurs zelf een zeer lange geschiedenis. Reeds in de 16de eeuw was er bijvoorbeeld in Spanje sprake van termijntransacties in wol om zo de risico’s bij de schapenteelt in te perken. Later zou Amsterdam een belangrijke kern vormen voor termijntransacties in goederen². Speculatie en windhandel waren ook historisch bekeken steeds nauw verbonden met deze termijnoperaties. Termijntransacties vormden in de geschiedenis van het beurswezen steeds een grijze zone. De wetgever, startend onder het Franse bewind, had ze niet expliciet verboden, maar was er ook geen voorstander van. De impact op de financiering van de staat, handel en industrie was echter zo groot dat een verbod onhaalbaar leek. Het decreet van 13 fructidor jaar II (30/8/1795) bepaalde dat de verkoper die goederen verkocht op termijn en op het ogenblik van het sluiten van de transacties niet in het bezit was van de verkochte goederen, volgens de wet als “agioteur”³ werd beschouwd⁴. Het decreet van 28 vendémiaire jaar IV (20/10/1795) ging nog verder en verbood elke vorm van speculatie of operaties die tot speculatie konden leiden⁵. Er volgde een verbod op termijntransacties en enkel contantoperaties waren toegelaten. Het uitvoeringsbesluit van het Directoire van 2

¹ BOUDHON G., *La bourse et ses hôtes*, Paris, 1896, p.3.

² HACCOÛ J.F., *Termijnhandel in goederen*, Leiden, 1947, p.31-32.

³ Dit betekende dat zijn goederen konden aangeslagen worden en er twee jaar gevangenis straf kon op volgen.

⁴ PROUDHON, *Manuel du spéculateur à la bourse*, Paris, 1857, pp.44-45.

⁵ VERCAMER E., *Etude historique et critique sur les jeux de bourse et marchés à terme*, Bruxelles, 1903, p.5.

ventôse jaar IV (21/2/1796) met betrekking tot de wet van 28 vendémaire jaar IV (20/10/1795) bevestigde deze visie nog eens en verplichtte, in alle omstandigheden, binnen de 24 uur de levering van de afgesloten transacties⁶.

Napoleon stelde in zijn code Napoléon een volledig verbod op spelen/gokken in en op alle operaties waar geluk een factor was⁷. Termijntransacties waren op basis van artikel 422 van de Code Pénal, echter enkel verboden indien de verkoper bij het afsluiten ervan niet in het bezit was de titels/goederen die hij aanbood en indien er geen effectieve levering van het gekochte plaatsvond. Wanneer deze regels wel van toepassing waren liet het decreet van 27 prairial jaar X (16/6/1802), de termijntransacties opnieuw toe⁸.

Dit strenge optreden tegen termijnoperaties kaderde volledig in de houding die de revolutionairen reeds in 1793 tegenover loterijen en gokken aannamen. Alle particuliere loterijen werden verboden, maar ook de “Keizerlijke en Koninklijke Loterij” die door het Oostenrijkse regime was geïnstalleerd, kwam te vervallen. Om de geldnood van de Franse staat te verhelpen werd echter reeds op 30 september 1797 met de “Loterie Nationale”, opnieuw een loterij in het leven geroepen⁹. Tijdens het Nederlandse regime werd onder de benaming “Loterie de la Belgique” deze loterij verdergezet. Bij de Belgische onafhankelijkheid zorgde een afkeer voor Nederlandse initiatieven en morele bezwaren ervoor dat deze loterij opnieuw werd afgeschaft. De privé loterijen die niet onder deze wetten vielen mochten voortaan echter geen geldprijzen meer uitreiken, maar dienden zich te beperken tot kunst- en gebruiksvoorwerpen. Deze loterijen bleven een belangrijke pool bij het financieren van allerlei culturele en caritatieve initiatieven. Vanaf 1851 werden alleen nog loterijen toegelaten die een “vroom of caritatief doel hadden, de kunsten of de nijverheid bevorderden of het publieke welzijn dienden”¹⁰. De haat-liefde verhouding

⁶ Arrêté du directoire exécutif, portant règlement concernant la bourse, 2 ventôse jaar IV, *Pasinomie*, Bruxelles, 1835, 1er série, Vol.7, p.271.

⁷ Gesteund door invloedrijke denkers zoals Jean-Baptiste Say en Coucelle-Seneuil, keek Napoleon argwanend naar alle vormen van beurstransacties en beschouwde ze net niet als zuiver gokken. “*Jeux mixtes où le hasard et l'adresse se combinent. A ceux-la, la jurisprudence accorde parfois sa sanction* » (BOUDHON G., *O.c.*, Paris, 1896, p.13).

⁸ Arrêté concernant les bourses de commerce, 27 prairial jaar X (16/6/1802), *Pasinomie*, Bruxelles, 1836, 1er série, Vol. 11, p.225.

⁹ HOUTMAN-DE SMEDT H., *Noordwest-Europa in de ban van het loterij- en lottospel tijdens de 18de en 19de eeuw*, in : DEVISSCHER H. (ed.), *Loterijen in Europa : vijf eeuwen geschiedenis*, Brussel, 1994, pp.158-159.

¹⁰ Geldprijzen bleven uit den boze, tot de overheid in 1880 naar aanleiding van 50 jaar Belgische onafhankelijkheid zelf een loterij met geldprijzen inrichtte. Ook met de wereldtentoonstellingen van 1885 en 1894 werd een dergelijk initiatief genomen en week de overheid steeds meer af van de door haarzelf

tussen het morele bezwaar tegen gokken en de financiële voordelen die een loterij met zich meebracht, kenmerkten ook de speculatie op termijntransacties. Ook daar werden er morele bezwaren geopperd om fortuin te maken zonder enige arbeid te verrichten¹¹.

“Les jeux de bourse sont contraires aux bonnes moeurs et frappés d’une nullité d’ordre public” liet senator Jules Le Jeune optekenen in 1896¹².

De kapitaalstroom die gegenereerd werd bij het verhandelen van goederen of grote pakketten publieke fondsen en titels was echter zo belangrijk voor het functioneren van de economie dat een volledig verbod niet haalbaar bleek.

Werd er aanvankelijk een duidelijk onderscheid gemaakt tussen termijntransacties en zuivere gokoperaties bij de stijging en daling van koersen, dan ging vanaf de jaren 1820 dit onderscheid door de strengere houding van de wetgever ten aanzien van speculaties gaandeweg vervagen¹³.

4.2. *Het “exception” als ontsnappingsroute*

Bij speculatie kwam vanzelfsprekend een aanzienlijk risico kijken en indien de koersen/prijzen niet de evolutie volgden die de speculant had gehoopt, kon dit aanleiding geven tot zeer zware verliezen. De Belgische wetgeving vertoonde echter een aantal lacunes, waardoor deze speculanten in geval van zware verliezen aan hun verplichtingen konden ontsnappen.

Artikel 1965-1967 van het burgerlijk wetboek bepaalden immers dat de betaling van speelschulden (jeux) onmogelijk via de rechtbank kon worden afgedwongen.

Art. 1965 : La loi n’accorde aucune action pour une dette de jeu ou pour le paiement d’un pari

uitgestippelde richtlijnen (HOUTMAN-DE SMEDT H., *O.c.*, in : DEVISSCHER H. (ed.), *O.c.*, Brussel, 1994, pp.164-167).

¹¹ Net als bij loterijen werd speculatie beschouwd als een instrument ter bevordering van luiheid, hebzucht en winstbejag (BERNARD B., *Morele en sociale aspecten van de loterijen*, in : DEVISSCHER H. (ed.), *Loterijen in Europa : vijf eeuwen geschiedenis*, Brussel, 1994, p.57).

¹² Zoals geciteerd in : VERCAMER E., *O.c.*, Bruxelles, 1903, p.9.

¹³ BRUNARD H., *L’exception de jeu*, in : *Monimat*, 14/5/1882.

Art. 1966 : Les jeux propres à exercer au fait des armes, les courses à pied ou à cheval, les courses de chariots, le jeu de paume et autres jeux de même nature qui tiennent à l'adresse et à l'exercice du corps, sont exceptés de la disposition précédente.

Art. 1967 : Dans aucun cas le perdant ne peut répéter ce qu'il a volontairement payé, à moins qu'il n'y ait eu, de la part du gagnant, supercherie ou escroquerie¹⁴.

Dit artikel dat dateerde uit het einde van de 18de eeuw, had als bedoeling gokkers/spelers elke wettelijke bescherming te ontnemen om zo dit fenomeen in te perken. De artikels 421 en 422 uit het strafwetboek van 1810 hadden daarenboven ook “weddenschappen” op het stijgen en dalen van koersen verboden. Bij de herziening van het strafwetboek in 1867 werden deze artikels echter geschrapt¹⁵ en werden termijntransacties voortaan wettelijk iets eenvoudiger.

Bij het bepalen van het al dan niet wettelijk zijn van termijntransacties, waren de rechtbanken aangewezen op artikel 1965 uit het burgerlijk wetboek. Het lag dan ook in handen van de rechtbank of speculatie op koersverschillen al dan niet gelijkschakelde met gokken. Dit laatste betekende immers dat klachten van gedupeerden voor de rechtbank onontvankelijk werden verklaard. De speculant voelde zich also onaanastbaar en kon indien het misliep moeiteloos het “exception de jeu” invoeren. Vooral voor de wisselagenten waarmee de speculant de operatie had gesloten kon dit zware financiële verplichtingen hebben. Aangezien de Beurscommissie en de Rechtbank van Koophandel termijntransacties meestal als legitieme operaties beschouwden, werd de wisselagent, als handelaar, gehouden aan zijn verplichtingen, daar waar zijn cliënt via een burgerlijke rechtbank hiervan in de meeste gevallen werd vrijgesteld¹⁶. De Brusselse Beurscommissie liet als maatregel tegen het “exception de jeu” in het beursreglement opnemen dat beide partijen bij het afsluiten van termijntransacties contracten dienden uit te wisselen die

¹⁴ ROGRON J.A., *Code civil expliqué par des motifs et par des exemples*, Bruxelles, 1827, p.376.

¹⁵ Artikel 311 bepaalde enkel nog dat alle personen die op frauduleuze wijze operaties uitvoeren op het stijgen of dalen van de prijzen van publieke fondsen, waren of goederen. (Loi contenant le nouveau Code Pénal, 8/6/1867, *Moniteur Belge*, 9/6/1867).

¹⁶ L'exception de jeu devant l'opinion publique, *Anvers-Bourse*, 30/11/1910.

de bepalingen van de operatie bevatten. Indien dit laatste niet het geval was, kon de Beurscommissie weigeren om op te treden bij eventuele conflicten¹⁷.

Het grote probleem met het invoeren van het “exception de jeu” was dat er in België geen eenduidige wetgeving van kracht was, waardoor verschillende rechtbanken er een andere interpretatie opnaalden. Deze toestand maakte dat vele termijntransacties in een juridisch onduidelijke situatie terecht kwamen die het hele beurswezen dreigde te ondermijnen. De Antwerpse Rechtbank van Koophandel hield er een zeer strikte interpretatie op na en aanvaardde zelden of nooit het invoeren van het “exception de jeu”. De rechtbank beschouwde speculatieve (ver)kooporders als legitieme handelsverrichtingen die onder de handelswetten vielen en waarbij de (ver)koper zijn verplichtingen diende na te komen¹⁸.

Om te bepalen of het al dan niet legitieme termijntransacties waren, gingen de meeste Belgische rechtbanken terug naar de oorspronkelijke intentie van de contractanten. Wanneer kon vastgesteld worden dat van bij aanvang beide partijen geen intentie hadden om de aangekochte goederen/titels ook effectief te leveren of te betalen, maar enkel van plan waren om het prijsverschil te vereffenen, beschouwden de meeste rechters dit als bewijs van een illegaal “jeu”. Aangezien het na het uitvoeren van de operatie zeer moeilijk was om de oorspronkelijke intenties vast te stellen, waren de rechters aangewezen op indirecte aanwijzingen zoals het beroep¹⁹ en het vermogen van de contractanten, de omvang van de orders, de vermelding van leverings- en betalingsmodaliteiten bij het afsluiten van het order, e.d. Het spreekt voor zich dat veel van deze criteria aanleiding gaven tot interpretatie en dat er van een eenduidige rechtsspraak geen sprake kon zijn. De vele uitspraken van de Belgische beroepshoven op basis van deze maatstaf, hadden ook een invloed op de arresten van de Rechtbanken van Koophandel. Waar deze Rechtbanken aanvankelijk weinig geneigd waren om termijnoperaties als “jeu” te erkennen, handhaafden zij vanaf 1891 steeds meer de criteria, gehanteerd door de beroepshoven, waardoor het aantal nietigverklaringen fel steeg. De beroepshoven

¹⁷ VILLE DE BRUXELLES, *Règlement d'ordre intérieur*, Bruxelles, 1895, art. 69.

¹⁸ Uitspraak Rechtbank van Koophandel Antwerpen, *Pasicrisie*, 17/10/1910.

¹⁹ Wanneer een architect een grote hoeveelheid graan kocht, om dit door te verkopen aan een ingenieur werd dit niet als een handelsoperatie beschouwd, maar als een zuiver burgerlijke overeenkomst, onderhevig aan artikel 1965 van het Burgerlijk wetboek (Uitspraak Hof van Beroep Gent, *Pasicrisie*, 10/7/1902).

hielden vooral rekening met het vermogen van de contractanten. Indien dit ontoereikend was om de afgesloten transacties te verantwoorden, ging de rechtbank veelal uit van een gokoperatie²⁰. De eis van de wisselagent om de transactie in kwestie als legitiem te erkennen deed de rechtbank af door te stellen dat de wisselagent aan de aard van de transactie zelf had kunnen vaststellen dat het om een “jeu” ging en hij dus eerder had kunnen en moeten ingrijpen²¹. Een belangrijke rol hierbij speelde het arrest van 19 november 1891, waarbij het Hof van Cassatie bepaalde dat “*l’exception de jeu étant d’ordre public, devait être opposée même d’office en ne pouvant faire l’objet d’un compromis*”²². Het Hof van Cassatie meende dat er ter bescherming van de goede zeden en het publiek belang een zeer strikte toepassing van artikel 1965 diende gehanteerd te worden, waardoor plots meer termijntransacties als “jeu” werden beschouwd²³. De Brusselse Beurscommissie trok fel van leer tegen dit arrest, dat ze niet in overeenstemming achtte met de moderne gebruiken van toepassing op de termijntransacties. Het aanvaarden van de “exception” stond voor de Beurscommissie gelijk aan een vrijgeleide voor speculanten en gokkers. Aan deze groep werd immers een wettelijke uitweg geboden, zodat ze hun verplichtingen niet langer moesten nakomen. Niet enkel de beurzen van Antwerpen en Brussel werden met het “exception” geconfronteerd. Ook de kleinere beurzen van Gent en Luik kregen hiermee te maken en ook daar velden de rechtbanken vaak vonnissen die in het nadeel van de beursmakelaars uitdraaiden²⁴.

4.3. Acties om het “exception” te laten verdwijnen

Het parlement had zich reeds voor de beurshervorming van 1867 over de kwestie van het “exception de jeu” en de termijnmarkt gebogen. In het kader van de hervorming van het strafwetboek en het wetboek van Koophandel maakte Pirmez, als woordvoerder van de parlementaire Commissie, belast met de herziening,

²⁰ Bv. uitspraak Rechtbank van Koophandel Antwerpen, *Pasicrisie*, 4/8/1880 en uitspraak Hof van Beroep Brussel, *Pasicrisie*, 29/12/1882.

²¹ Uitspraak van het Hof van Beroep van Brussel, *Pasicrisie*, 8/6/1870.

²² Uitspraak Hof van Cassatie, *Pasicrisie*, 19/11/1891. In de rechtsleer worden wetten die vallen onder “d’ordre public” als dwingend recht beschouwd. Dit zijn regels waaraan men zich niet kan onttrekken door een andere wet in te roepen (ZHILSO A.N., *Mandatory and Public Policy Rules in International Arbitration*, N.I.L.R., 1995, pp.91-92).

²³ L’exception de Jeu, Rapport du Comité d’Etudes nommé par la commission de la Bourse d’Anvers, p.6.

²⁴ BASTINE L., *Code de la bourse*, 1876, pp.500-550.

melding van amendementen die pleitten voor een volledige afschaffing van de termijnmarkt. Aangezien vele speculatieve termijnoperaties toch niet als handelsoperatie konden beschouwd worden, werd een algehele afschaffing als enig alternatief beschouwd²⁵. Dit voorstel werd echter door een meerderheid van het parlement als niet-realistisch beschouwd en nadelig bevonden voor de handel en de internationale handelspositie van België. Er werd dan ook geen gevolg gegeven aan deze voorstellen en alles bleef bij het oude.

In 1875 diende Joseph Breuer, hoofdredacteur van la Cote Libre, bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers een petitie in met de vraag om het “exception de jeu” in te perken. In dit voorstel werden alle transacties uitgevoerd door beursmakelaars, wat ook de omvang of aard ervan was, vrijgesteld van het “exception de jeu” en onder de bevoegdheid van de handelsrechtbank geplaatst. Breuer argumenteerde dat respectabele cliënten het “exception de jeu” niet inriepen en het enkel een instrument was voor malafide speculanten²⁶. Hij benadrukte dat hij niet gekant was tegen een gokverbod, maar wel tegen het principe om legitieme beurstransacties met gokken gelijk te stellen. Een handelstransactie onder welke vorm ook, moest aan de regels van de wetboeken van koophandel onderworpen worden en diende conform deze bepalingen te worden afgehandeld²⁷.

De *Union syndicale de Bruxelles*, de Brusselse privé Kamer van Koophandel, ging naar aanleiding van deze actie op haar beurt de zaak onderzoeken. De Union benadrukte dat ze geenszins kon instemmen met het rechtsgeldig maken van gokactiviteiten en dat ze de regering ten volle steunde in haar strijd tegen het inrichten van illegale spelen. De Union wees er echter op dat de termijnmarkt onmogelijk als een dergelijk “spel” kon worden beschouwd. Termijntransacties uitgevoerd in goederen of fondsen vormden immers een essentieel onderdeel van het financieel-economische weefsel en het verlies ervan zou zware gevolgen hebben voor de financiering van de industriële en handelsactiviteiten. De Union stelde dat de

²⁵ Rapport fait au nom de la commission de la Chambre des représentants, par M.E. Pirmez sur le projet de revision du code pénal de 1810, *PDK*, Session 1859-1860, p.759.

²⁶ BREUER J., *De la nécessité de supprimer l'exception de jeu en matière d'opérations de Bourse*, Bruxelles, 1876, p.2.

²⁷ In een dergelijk geval maakt het niet uit of deze handelstransactie wordt geregeld via een betaling van het verschil of dat de koper/verkoper op het ogenblik dat de transactie werd afgesloten al dan niet in het bezit was van de titels/goederen die deel uitmaakten van de operatie (BREUER J., *O.c.*, Bruxelles, 1876, pp.30-35).

toenmalige wetgeving die steunde op teksten uit 1804, niet was aangepast aan de “moderne” verrichtingen en dringend een update verdiende. In deze fase waren ook zij echter nog steeds de mening toegedaan dat niet alle termijntransacties als ernstige transacties konden beschouwd worden en gokactiviteiten, vermomd als termijnoperaties, wettelijk moesten verboden blijven.

Daar waar de Union absoluut voorstander was om het “exception” de jeu volledig af te schaffen wanneer het transacties in goederen betrof, had ze zelf twijfels of het aangewezen was om deze maatregel ook op de fondsen- en titeltransacties toe te passen²⁸. Er werd gevreesd voor een oncontroleerbare chaos, omwille van de massa ongeschoolde en weinig solvabele wisselagenten die tot deze markten werden toegelaten. Onder invloed van het werk van Bastiné, neigde de Union steeds meer naar het radicale kamp, dat de volledige afschaffing van het “exception” eiste voor alle (beurs)markten²⁹.

Dit voorstel bleef echter dode letter en één jaar later werd er onder impuls van de Brusselse financiële wereld andermaal een petitie naar de Kamer gezonden die om snelle maatregelen verzocht. Deze petitie werd in 1882 nogmaals herhaald en had als belangrijkste doelstelling artikel 1965 niet langer van toepassing te laten zijn op de beursoperaties³⁰. Al deze oproepen bleven echter zonder gevolg. Ondanks een hernieuwd verzoek om ingrijpen uitgaand van de Brusselse Union Syndicale, sliep de kwestie in. Het debat werd echter nieuw leven ingeblazen wanneer de Belgische rechtbanken steeds vaker uitspraken deden die het “exception de jeu” honoreerden en de wisselagenten in het ongelijk stelden³¹.

De Beurscommissie had echter wel een ultiem wapen achter de hand. Wisselagenten die te maken kregen met dit “exception de jeu” en het inriepen om niet aan hun verplichtingen te moeten voldoen, konden, indien ze gelijk kregen, door de Beurscommissie de toegang tot het parket worden ontzegd. In 1874 werd zo

²⁸ UNION SYNDICALE DE BRUXELLES, notulen van de zitting van 5/6/1876, in: *Bulletin de l'Union Syndicale de Bruxelles*, 1876-'77, pp.77-80.

²⁹ UNION SYNDICALE DE BRUXELLES, notulen van de zitting van 5/6/1876, in: *Bulletin de l'Union Syndicale de Bruxelles*, 1876-'77, pp.77-80.

³⁰ L'exception de Jeu, Rapport du Comité d'Etudes nommé par la commission de la Bourse d'Anvers, p.13.

³¹ Ook een aanpassing van de wetgeving terzake in de buurlanden, bracht in België de discussie terug in de aandacht (UNION SYNDICALE DE BRUXELLES, notulen van de zitting van 13/3/1882, in: *Bulletin de l'Union Syndicale de Bruxelles*, 1882).

bijvoorbeeld Montances Hettena geschorst omdat hij zijn verplichtingen betreffende termijntransacties niet was nagekomen³².

In 1893 publiceerde de Antwerpse privé Kamer van Koophandel, verontrust door de gewijzigde houding van de Belgische rechtbanken, een zeer uitgebreid rapport waarin ze opriep om het “exception de jeu” zo snel mogelijk via wettelijke weg te regelen³³. De Kamer stelde dat het wegwerken van elke verliespost door het invoeren van het “exception” de handelsactiviteiten zowel in goederen als in publieke fondsen/titels ondermijnde. Termijntransacties helemaal verbieden of buiten de wet stellen was volgens de Kamer geen realistische piste. Zeker voor de goederentransacties vormden termijnoperaties een essentieel onderdeel van de handelsoperaties. Het kopen en verkopen van goederen op termijn was een noodzakelijke bescherming geworden tegen plotse prijsschommelingen en de risico's die een oogst met zich kon meebrengen.

Door het plaatsen van termijnnorders werd het mogelijk moeilijke perioden te overbruggen en de liquiditeit te verhogen. Zelfs grote handelshuizen beperkten de risico's via het plaatsen van tegengestelde termijnnorders³⁴. Een belangrijk argument in het pleidooi van de Kamer bestond erin dat de Franse wetgeving die over hetzelfde achterpoortje beschikte, reeds in maart 1885 (28/3/1885) was aangepast, zodat daar misbruiken voortaan werden uitgesloten³⁵. De Kamer pleitte dan ook voor een wetwijziging waarbij alle termijntransacties wettelijk zouden erkend worden en de uitvoering ervan voor een rechtbank kon afgedwongen worden. Deze wet gold zowel voor handelaars als niet-handelaars en ook het feit of de termijntransacties al dan niet werden afgehandeld via de betaling van het verschil, maakte voor de Kamer niets uit.

³² SAB, Fonds de la Police, dossiernr. 970 : Brief van de Montances Hettena aan het Brusselse stadsbestuur (4/7/1874).

³³ Dit rapport werd verstuurd naar de overige privé Kamers van Koophandel in België en werd in december 1893 als petitie opgestuurd naar het Belgisch parlement. (Centrum voor Bedrijfsgeschiedenis, Archief Privé Kamer van Koophandel, Dossier Exception de Jeu, Rapport vanwege de Financiële sectie (27/3/1893)).

³⁴ Deze praktijk bestond erin dat men bijvoorbeeld tegelijkertijd 10.000 ton graan kocht en voor dezelfde hoeveelheid onmiddellijk een verkooporder afsloot.

³⁵ Ook uit het rapport van de Antwerpse Beurscommissie bleek dat het exception nog enkel in Nederland en Rusland in de wet stond ingeschreven; in vele andere landen waaronder Frankrijk, Spanje, Duitsland, Oostenrijk, Groot-Brittannië, en Italië was de wetgeving reeds jaren aangepast in het voordeel van de termijnoperaties (L'exception de Jeu, Rapport du Comité d'Etudes nommé par la commission de la Bourse d'Anvers, p.7).

Op vraag van de Antwerpse privé Kamer van Koophandel boog ook de Antwerpse Beurscommissie zich in 1893 over de problematiek van het “exception de jeu”³⁶. Voor de Beurscommissie was het duidelijk dat het “exception de jeu” zo snel mogelijk uit de wetgeving moest verdwijnen; over de wijze waarop wilde de Commissie wel het debat aangaan. Ook de Beurscommissie wees erop dat het handhaven van het “exception de jeu” immoreel was, aangezien het aan de verliezer de mogelijkheid gaf om zijn verplichtingen te ontwijken, zelfs al lag dit financieel binnen zijn mogelijkheden en had hij bij vorige operaties veel meer gewonnen dan er nu werd verloren. Daarenboven was het artikel 1965 in een andere tijdsgeest tot stand gekomen en had de wetgever, volgens de Beurscommissie, niet de bedoeling gehad om beurstransacties onder dit regime te vatten³⁷. Volgens de Beurscommissie moedigde de huidige wetgeving buitensporige speculatie en oneerlijke transacties juist aan, aangezien de overtreder zich steeds makkelijker aan zijn verplichtingen kon onttrekken. De criteria gehanteerd door de Belgische rechtbanken, waarbij er vooral nagegaan werd of de termijntransacties werden afgehandeld via de betaling van het “verschil”, of dat de contractanten wel degelijk als handelaar optraden, verwierp de Beurscommissie resoluut als zijnde subjectief. Volgens haar maakte het niet het minste verschil door wie en hoe de transacties werden afgesloten. Alle termijntransacties dienden gewoon onderworpen te worden aan de regels van de handelstransacties. Het invoeren van uitzonderingen op deze regel, zou alleen tot nieuwe misbruiken en ontduikingen aanleiding geven³⁸. De Commissie pleitte dan ook om voortaan voor alle termijntransacties de afdwingbaarheid via de rechtbank mogelijk te maken³⁹.

Net als de Kamer van Koophandel vreesde de Antwerpse Beurscommissie immers dat een ontsporing van het “exception de jeu” nefaste gevolgen zou hebben voor de ontwikkeling van de termijnmarkt⁴⁰. Het verliezen van de termijnoperaties zou voor

³⁶ De Beurscommissie stelde een gemengde Commissie samen uit Em. Sano (bankier), Suys P. en Boen L. (leden Beurscommissie) en Aug. Dupont (advocaat). Deze Commissie publiceerde op 7 april 1893 (L’exception de Jeu, Rapport du Comité d’Etudes nommé par la commission de la Bourse d’Anvers, 20p.).

³⁷ L’exception de Jeu, Rapport du Comité d’Etudes nommé par la commission de la Bourse d’Anvers, p.9.

³⁸ L’exception de Jeu, Rapport du Comité d’Etudes nommé par la commission de la Bourse d’Anvers, p.15.

³⁹ L’exception de Jeu, Rapport du Comité d’Etudes nommé par la commission de la Bourse d’Anvers, p.19.

⁴⁰ In 1912 werd er te Antwerpen andermaal een gemengde Commissie opgericht met leden uit de Beurscommissie (A. Van de Wouwer, Jos. Beeckmans, P. Baelde), de Kamer van Koophandel (Edg. Castelein, Fl. Léonard, A. De Tremmerie, J. Wynen, R. De Decker, L. Keusters) en de Association pour la défense des détenteurs de fonds publics (G. Boucquillon, A. Herman, A. Dupont). De aard van de beraadslaging en de geformuleerde conclusies waren gelijklopend met deze geformuleerd in 1893.

de landbouw, de industrie, de financiële wereld en de beursmakelaars een onherstelbaar verlies betekenen. De criteria gehanteerd door de Belgische rechtbanken, konden volgens de Beurscommissie moeilijk ernstig worden genomen. Termijntransacties die werden afgehandeld enkel en alleen door het betalen van het verschil, konden immers even legitiem zijn als anderen. De beoordelingscriteria waren subjectief en in het nadeel van de eerlijke investeerder.

Ook de voorzitter van de Brusselse Rechtbank van Koophandel liet in september 1908 een rapport verschijnen waarin hij het parlement opriep om snel werk te maken van een wettelijke regeling van de toestand. Hij benadrukte dat de rechtbanken geen andere keuze hadden dan het invoeren van artikel 1965 te aanvaarden, tenzij de wet aan een herziening werd onderworpen : *dura lex, sed lex*⁴¹.

Ook de Brusselse Union Syndicale wees er in 1888 andermaal op dat het “exception de jeu” enkel de straffeloosheid in de hand werkte. Het gaf de roekeloze speculanten, die dagelijks in aantal toenamen, de garantie dat ze bij verkeerde aankopen steeds de rechtbank konden ter hulp roepen om hun verplichtingen te ontduiken. Deze losbandigheid betekende, omwille van de groeiende omvang, steeds meer een bedreiging voor de Belgische beurswerking⁴². Vooral de beroepshoven kregen er van de privé Kamers van Koophandel flink van langs, aangezien zij de consequente vonnissen geveld door de Rechtbanken van Koophandel herriepen en door de wet zeer strikt te interpreteren, de belangen van de wisselagenten en de beurs negeerden. Op geregelde tijdstippen bleven de Antwerpse en Brusselse privé Kamers van Koophandel zich over de problematiek buigen maar zonder concreet resultaat⁴³.

Ook de pers mengde zich in het debat en was van mening dat voor het handhaven van een stabiele beurswerking en het waarborgen van de belangen van de wisselagenten, het absoluut noodzakelijk was dat het “exception de jeu” aan banden werd gelegd. De Monimat besteedde o.a. vele pagina's aan de bewijsvoering dat

⁴¹ Proposition de loi concernant l'exception de jeu en matière d'opérations de bourse, *PDK*, Session 1926-'27, zitting 25/5/1927.

⁴² UNION SYNDICALE DE BRUXELLES, *Jeux de bourse*, in : *Bulletin hebdomadaire l'Union Syndicale de Bruxelles*, 4/3/1888.

⁴³ In 1894 ondernamen de Antwerpse, Brusselse en Leuvense Kamer van Koophandel andermaal een gezamenlijk initiatief om de kwestie op de agenda van het parlement te krijgen (UNION SYNDICALE DE BRUXELLES, notulen van de zitting van 27/8/1893, in : *Bulletin hebdomadaire de l'Union Syndicale de Bruxelles*, p.424).

gokken en beurstransacties twee totaal verschillende zaken waren die onmogelijk door dezelfde wetgeving konden geregeld worden⁴⁴.

4.4. Een lange parlementaire weg naar de oplossing

Ondanks al deze voorstellen die goed onderbouwd aan de bevoegde ministers en het parlement werden voorgelegd, bleven wetsontwerpen om een eind te maken aan deze toestand in het slop steken.

In 1894 diende Emile De Mot bij de Kamer van volksvertegenwoordigers een wetsvoorstel in tot afschaffing van het “exception de jeu” betreffende termijntransacties. Dit voorstel dat slechts uit één regel bestond “*l'article 1965 du code civil est inapplicable aux marchés à terme sur effets publics et autres et aux marchés à livrer sur denrées et marchandises, lors même qu'ils se résoudraient par le payement d'une simple différence*⁴⁵ » werd echter nooit in het parlement behandeld.

In 1896 diende Le Jeune in de Senaat andermaal een wetsvoorstel in dat de kwestie definitief diende te regelen⁴⁶. Dit voorstel weigerde echter alle termijntransacties te erkennen en opteerde voor een compromistekst, waarbij de termijnmarkt weliswaar wettelijk werd erkend, maar “pari & jeu de bourse” als nietig werden beschouwd⁴⁷. Wanneer in een volgende paragraaf werd gestipuleerd dat alle termijntransacties die werden afgehandeld via het betalen van het verschil als een “jeu de bourse” werden beschouwd, was het duidelijk dat dit ontwerp weinig misbruiken zou voorkomen. Aangezien de meeste termijntransacties juist op deze wijze werden afgehandeld, vergrootte dit ontwerp alleen maar de rechtsonzekerheid van deze transacties. Belangrijk was wel dat de intentie om de transacties enkel via het betalen van het verschil te regelen, van bij aanvang bij beide partijen diende aanwezig te zijn. Het was ook niet voldoende dat het vermoeden bestond dat er dergelijke praktijken in het spel waren; de aanklager diende alle mogelijke rechtsmiddelen aan te wenden om dit ook effectief te bewijzen⁴⁸.

⁴⁴ Gokken = actie louter en alleen bepaald door het lot (bv. roulette), beurs = berekende, doordachte en weloverwogen actie (*Moniteur des Intérêts Matériels*, 23/4/1882).

⁴⁵ Force obligatoire des marchés à terme, *PDK*, Session 1893-1894, zitting 28/2/1894.

⁴⁶ Proposition de loi sur le pari et jeux de bourse, *PDS*, Session 1896-1897, zitting 17/11/1896.

⁴⁷ AGR, Papiers de Theux de Maylandt, Dossierrn. 790 : projet de loi : Paris & Jeux de bourses (1/5/1902).

⁴⁸ Centrum voor Bedrijfsgechiedenis, Archief Privé Kamer van Koophandel, Wetsontwerp minister van Justitie (22/11/1895)).

De opstellers van deze voorstellen wilden onder geen enkel beding aan de bevolking het signaal geven dat de overheid instemde met weddenschappen en gokken op het stijgen en dalen van beurskoersen. Door ze rechtszekerheid te geven vreesde de overheid dat dit gokkers nog meer zou aansporen om dergelijke speculatieve operaties aan te gaan⁴⁹.

Pas in 1911 stelde de toenmalige minister van Justitie, Carton de Wiart, een wetsontwerp voor dat een einde diende te stellen aan het "exception de jeu"⁵⁰. Dit ontwerp werd eveneens op de nodige scepsis onthaald aangezien het louter de bevestiging was van de handelswijze die door de verschillende rechtbanken reeds langer werd gehanteerd, maar die in de praktijk tot grote moeilijkheden en onduidelijkheden had geleid⁵¹.

Het ontwerp erkende in artikel 1 alle termijntransacties die tussen twee handelaars werden uitgevoerd en die in het verlengde lagen van "hun handel". Niet alleen was dit een zeer vage definitie, anderzijds bleven termijntransacties tussen niet-handelaars in dezelfde rechtsonzekerheid verkeren als voorheen⁵². Termijntransacties in publieke fondsen of aandelen, dienden volgens dit ontwerp vergezeld te gaan van een waarborg⁵³, die diende betaald te worden voor het afsluiten van de transactie. Zonder deze waarborg waren ook dit soort termijntransacties ongeldig.

De terughoudendheid om termijntransacties een juridische omkadering te geven bleef dus bestaan. Toch wezen steeds meer economen en belangengroepen, zoals de Kamers van Koophandel, erop dat de termijnoperaties meer en meer een essentieel onderdeel vormden van de beurswerking.

⁴⁹ Projet de Loi sur les Marchés à terme de bourse : exposé des motifs, *PDK*, Session 1911-1912, zitting 19/12/1911.

⁵⁰ Projet de Loi sur les Marchés à terme de bourse, *PDK*, Session 1911-1912, zitting 19/12/1911.

⁵¹ Nochtans gaf de minister in zijn verantwoording bij het ontwerp zelf aan dat vorige voorstellen te vaag waren en de rechtbanken te weinig houvast hadden geboden. Via dit nieuwe ontwerp wenste hij alle subjectiviteit uit het debat te weren en duidelijke regels af te bakenen waaraan rechtbanken en betrokken partijen zich dienden te houden (Projet de Loi sur les Marchés à terme de bourse : exposé des motifs, *PDK*, Session 1911-1912, zitting 19/12/1911).

⁵² In de verantwoording die de wet vooraf gaat, liet de minister ook duidelijk blijken dat ook termijntransacties in koffie, die bijvoorbeeld door een graanhandelaar werden afgesloten, als ongeldig worden beschouwd. De moeilijkheden waarbij de rechter moest bepalen of een bepaald product tot het dagelijkse werktelein behoorden van de contractant bleef zo bestaan. De Antwerpse privé Kamer van Koophandel wierp tegen dat het bij steeds groter wordende handelsvennootschappen een haast onmogelijke opdracht was om te bepalen welke goederen deel uitmaakten van hun hoofdactiviteit (DUPONT A., *Rapport présenté au nom de la commission mixte pour l'étude de la question de l'exception de jeu*, Anvers, 1912, pp.24-26.

⁵³ De waarborg kon voldaan worden in geld of in waardepapieren en moest schriftelijk worden bevestigd.

Hoewel aan het einde van de 19de eeuw een definitieve wettelijke regeling van het “exception de jeu” nog steeds op zich liet wachten, namen de Belgische rechtbanken, met de Rechtbanken van Koophandel als grootste voortrekkers, een steeds strengere houding aan ten opzichte van speculanten die hun verplichtingen via het onterecht inroepen van artikel 1965 wilden ontduiken. De rechtbanken hanteerden onder meer de regel dat beide partijen voorafgaandelijk duidelijk hadden moeten aangeven dat het om een “jeu” ging. Indien dit niet het geval was, verklaarde de rechtbank de eis tot nietigverklaring van de transacties steeds vaker ongegrond⁵⁴. Ook al bleek in vele gevallen het vermogen van de contractanten te gering om de gesloten transacties ook effectief uit te voeren, een criteria dat enkele jaren eerder door de rechtbanken nog werd aanvaard⁵⁵.

Ondanks al deze voorstellen en ontwerpen, was er in 1928 nog steeds geen wettelijk initiatief terzake genomen. De rechtbanken bleven arresten uitvaardigen die het “exception de jeu” aanvaardden en speculanten in de mogelijkheid stelden om hun verplichtingen straffeloos te ontlopen⁵⁶. Zulke arresten waren vaak aanleiding om het debat betreffende het afschaffen van het “exception de jeu” nieuw leven in te blazen. Zo deed de Antwerpse privé Kamer van Koophandel in maart 1928, naar aanleiding van een arrest van het Hof van Beroep van Brussel, andermaal een oproep om de praktijk wettelijk een halt toe te roepen en om het voorstel van Wauwermans dat in het parlement was ingediend zo snel mogelijk goed te keuren.

In november van dat jaar had Paul Wauwermans, Brussels gemeenteraadslid en verbonden aan het Brussels Hof van Beroep, op zijn beurt een voorstel ingediend dat de problematiek van het “exception de jeu” uit de wereld moest helpen⁵⁷. Hoewel de beurshervorming reeds meer dan 60 jaar in voege was getreden, was er wettelijk nog steeds geen onderscheid gemaakt tussen de goederen- en fondsenbeurzen. Toch beschouwden steeds meer mensen de beurs en de daarmee samenhangende

⁵⁴ O.a. uitspraak Hof van Beroep van Gent, *Pasicrisie*, 20/3/1907 ; uitspraak Hof van Beroep van Brussel, *Pasicrisie*, 17/12/1889.

⁵⁵ *Monimat*, 5/5/1898.

⁵⁶ Bv. Uitspraak Hof van Beroep van Brussel, *Pasicrisie*, 2/12/1927 ; uitspraak Hof van Beroep van Luik, *Pasicrisie*, 5/4/1928.

⁵⁷ Wauwermans had al eerder in 1913 een gelijkaardig voorstel ingediend, echter zonder resultaat (Proposition de loi concernant les marchés à livrer et l'exception de jeu, en matière d'opérations de bourse, *PDK*, Session 1912-1913, zitting 12/5/1913, nr.190).

termijntransacties, als het speelterrein van de wisselagenten en de fondsenoperaties. De Antwerpse privé Kamer van Koophandel uitte dan ook kritiek op het voorstel van Wauwermans, omdat het te weinig rekening hield met de belangen van de goederenmakelaars en de goederentransacties⁵⁸. Het voorstel dat Wauwermans indiende was sterk gelijklopend met dat van Carton de Wiart uit 1912. In beide voorstellen waren termijncontracten rechtsgeldig, als ze werden afgesloten door bankiers, wisselagenten of makelaars⁵⁹. Indien dit niet zo was, konden deze contracten toch rechtsgeldig worden als ze door bemiddeling van hoger vermelde ambten waren afgesloten binnen een bank of beursgebouw. Zodra er echter geen wisselagent, bankier of beursmakelaar in het spel was, bleef het “exception de jeu” ook volgens dit voorstel mogelijk en konden de termijncontracten in kwestie als onbestaand worden beschouwd. De kritiek van de Kamer van koophandel dat het “exception de jeu” voor grote transacties in graan, koffie of andere goederen bleef bestaan, was dus zeker terecht. Wauwermans had vooral de bedoeling om wisselagenten en professionele bezoekers van de beurs te beschermen tegen avonturiers en gokkers die grote risico's aangingen en zich gedekt wisten door de lacunes in de wetgeving. Deze straffeloosheid kon echter zware financiële gevolgen hebben voor de wisselagent, die om zijn cliënten niet te verliezen gehouden was aan het nakomen van zijn engagementen. Deze acties hadden resultaat en in 1934 werd het “exception de jeu” per koninklijk besluit afgeschaft wat betreft termijntransacties uitgevoerd in titels en fondsen. Ondanks de pleidooien van de Antwerpse privé Kamer van Koophandel om ook de goederentransacties bij deze wetswijzigingen te betrekken, gebeurde dit niet en bleven ook de volgende jaren termijntransacties in goederen bedreigd door het voortbestaan van het “exception de jeu”. De bank- en financiële crisis van begin jaren 1930 had het parlement en de regering er wel toe aangezet om ingrijpende maatregelen te treffen wat betreft de fondsentransacties, maar speculatie in goederen werd voorlopig nog steeds als gokken beschouwd. Het

⁵⁸ Centrum voor Bedrijfs geschiedenis, Privé Kamer van Koophandel, dossier Exception de jeu : Brief aan minister Janson (23/11/1928). De privé Kamer van Koophandel kwam in 1932, nadat het voorstel Wauwermans reeds door de Kamer van Volksvertegenwoordigers was goedgekeurd, met een eigen voorstel specifiek met betrekking tot termijntransacties die in goederen waren afgesloten. Volgens de Kamer stelde de problematiek van het “exception” zich hier nog acuter dan bij fondsentransacties. Dit alles had te maken met de grote internationale termijntransacties die o.a. in granen werden uitgevoerd (CHAMBRE DE COMMERCE D'ANVERS, *Proposition de loi, relative aux marchés à terme sur denrées et marchandises*, Anvers, 1932, p.6-7).

⁵⁹ De Antwerpse Kamer van Koophandel wees op de afwezigheid van bepalingen met betrekking tot de handelaars en goederen.

“exception” zou voor goederentransacties pas op 30 november 1939, met de herziening van de wet op de goederenbeurzen, bij wet worden afgeschaft.

Subconclusie :

Een eventueel machtsmisbruik van de Beurscommissie vormde echter niet de grootste bekommernis van de wisselagenten. Zij hadden meer problemen met het zogenaamde “exception de jeu”. Verschillende wetsartikels die destijds waren opgenomen in het Burgerlijk rechtboek, maakten dat het voortaan onmogelijk werd om gokschulden via tussenkomst van de rechtbank terug te vorderen. Deze artikels werden nu door beursspeculanten aangegrepen om hun verplichtingen die voorkwamen uit beurstransacties te ontduiken. Hoewel het inroepen van het exception de jeu niet nieuw was, kende het een felle opgang naar het einde van de 19de eeuw toe, wanneer termijntransacties in aandelen en fondsen steeds populairder werden.

De rechtbanken hadden slechts weinig wetteksten om op terug te vallen en de vraag of een bepaalde transactie al dan niet als een gokoperatie kon worden beschouwd, was vaak afhankelijk van de interpretatie die de rechter in kwestie aan het voorgelegde bewijsmateriaal gaf.

Indien het “exception” werd weerhouden, kon de wisselagent in kwestie door de Beurscommissie en zijn cliënt ter verantwoording worden geroepen en kon dit zware financiële gevolgen hebben.

De weinig rechtlijnige houding die de verschillende rechtbanken in deze materie aannamen, maakte dat de termijntransacties met een waas van onzekerheid omgeven werden. Dit alles plaatste de beurstransacties in een slecht daglicht. Ook hier zou het tot ver in de 20ste eeuw duren alvorens alle wettelijke achterpoortjes, om de (termijn)verplichtingen te ontlopen, werden weggewerkt.